

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ISSN 2411-4758 (Print)
ISSN 2518-1602 (Online)

РІДНЕ СЛОВО В ЕТНОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ

Випуск 9

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

ISSN 2411-4758 (Print)
ISSN 2518-1602 (Online)

Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 4 від 18.04.2024 р.)

Засновник – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань
телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року.

**Збірник «Рідне слово в етнокультурному вимірі»
Наказом МОН України № 157 від 09.02.2021 р. (додаток 4) внесений
до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
зі спеціальності 035 «Філологія».**

Офіційний сайт видання: www.journals.dspu.in.ua/index.php/ridneslovo

Рідне слово в етнокультурному вимірі / ред. кол. : Віра Котович (гол. ред.) та ін. Дрогобич :
Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 9. 34 с. DOI: <https://doi.org/10.32782/2411-4758.2024.9>

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Віра Котович, д-р філол. наук, проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Голова редакційної ради:

Марія Федурко, д-р філол. наук, проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Члени редколегії:

Наталія Венжинович, д-р філол. наук, проф., Ужгородський національний університет, Україна

Орися Демська, д-р філол. наук, проф., Національний університет «Києво-Могилянська академія», Україна

Ольга Косович, д-р філол. наук, проф., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Оксана Кушлик, д-р філол. наук, проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Лідія Мацевко-Бекерська, д-р філол. наук, проф., Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Наталія Мафтин, д-р філол. наук, проф., Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Іво Поспішіл, д-р наук з філол., проф., Університет імені Масарика, Брно, Чехія

Ярослав Яремко, д-р філол. наук, проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Юзеф Олейнічак, д-р габ., проф., Сілезький університет у Катовицях, Польща

Соломія Альбота, к. філол. наук, доц., Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Божена Беднарікова, к. філол. наук, доц., Університет Палацького в Оломоуці, Чехія

Віра Меньок, к. філол. наук, доц., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Галина Миронова, к. філол. наук, доц., Університет імені Масарика, Брно, Чехія

Ірина Левчик, к. пед. наук, доц., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Любов Дідух, к. пед. наук, доц., Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна

Олександра Романюк, к. пед. наук, доц., Національний університет «Одеська морська академія», Україна

Оксана Федурко, к. філол. н., доц., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2411-4758 (Print)
ISSN 2518-1602 (Online)

NATIVE WORD IN ETHNOCULTURAL DIMENSION

Issue 9

Publishing House
“Helvetica”
2024

ISSN 2411-4758 (Print)
ISSN 2518-1602 (Online)

Recommended for printing by Academic Council
of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(18 April 2024, Minutes No 4)

Founder – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio
Broadcasting of Ukraine: Decision No. 1190 as of 11.04.2024.

The journal “Native word in ethnocultural dimension” is included in the List of professional scientific periodicals (“B” category) according to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 157 as of 09.02.2021 (annex 4) from specialty 035 “Philology”.
The journal indexed in international scientometric databases Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resource index, Index Copernicus.

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the facts, dates, names, surnames, names, and digital data contained in the publications. The opinion of the editorial board may not coincide with the views of the authors.

The native word in ethnocultural dimension / editorial board : Vira Kotovych (Chief Editor) and others. Drohobych : Publishing House “Helvetica”, 2024. Issue 9. 34 p.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2411-4758.2024.9>

EDITORIAL BOARD

Chief Editor:

Vira Kotovych, Doctor of Philology, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Head of the Editorial Council:

Mariia Fedurko, Doctor of Philology, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Editorial Board:

Nataliia Venzhynovych, Doctor of Philology, Prof., Uzhhorod National University, Ukraine

Orysia Demska, Doctor of Philology, Prof., National University of Kyiv-Mohyla Academy, Ukraine

Olha Kosovych, Doctor of Philology, Prof., Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Oksana Kushlyk, Doctor of Philology, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Lidiia Matsevko-Bekerska, Doctor of Philology, Prof., Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Nataliia Maftyn, Doctor of Philology, Prof., Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine

Ivo Pospishil, Doctor of Philology, Prof., Masaryk University, Brno, Czech Republic

Yaroslav Yaremko, Doctor of Philology, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Yuzef Olieinichak, Dr hab., Prof., University of Silesia in Katowice, Poland

Solomiia Albota, PhD in Philology, Assoc. Prof., Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Bozhena Bednarikova, PhD in Philology, Assoc. Prof., Palacký University Olomouc, Czech Republic

Vira Menok, PhD in Philology, Assoc. Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Halyna Myronova, PhD in Philology, Assoc. Prof., Masaryk University, Brno, Czech Republic

Iryna Levchyk, PhD in Pedagogy, Assoc. Prof., Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Liubov Didukh, PhD in Pedagogy, Assoc. Prof., Lviv State University of Life Safety, Ukraine

Oleksandra Romaniuk, PhD in Pedagogy, Assoc. Prof., National University "Odessa Maritime Academy", Ukraine

Oksana Fedurko, PhD in Philology, Assoc. Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

ЗМІСТ

Ганна АСМАКОВСЬКА. Етнокультурний аспект української невербаліки (на матеріалі фразеології поліських говірок).....	9
Василь ГРЕЩУК, Валентина ГРЕЩУК. Гуцульська лінгвальна картина світу крізь призму мови оповідання Марка Черемшини «Карби».....	15
Наталія ШАТІЛОВА. Художньо-семантичне осмислення лексеми <i>Буковина</i> в поетичній картині світу Сидора Воробкевича.....	22
Світлана ШУЛЯК, Галина ВОЛОХ. Лінгвістичне відображення етносимволів у текстах ігрових веснянок.....	28

CONTENTS

Hanna ASMAKOVSKA. The ethnocultural aspect of Ukrainian nonverbal (on the material of Polissia phraseology).....	9
Vasyl GRESHCHUK, Valentyna GRESHCHUK. Hutsul linguistic picture of the world through the prism of the language of Mark Cheremshyna's story "Karba".....	15
Nataliya SHATILOVA. Artistic-semantic interpretation of the lexeme <i>Bukovyna</i> in Sydor Vorobkevych's poetic picture of the world.....	22
Svitlana SHULIAK, Halyna VOLOKH. Linguistic representation of ethnic symbols in the texts of game freckles.....	28

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ НЕВЕРБАЛІКИ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЇ ПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК)

ГАННА АСМАКОВСЬКА,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Криворізький державний педагогічний університет (Україна, Кривий Ріг) gannaglebivna@kdpu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1494-2536>

Research ID: T-7448-2017

У статті проаналізовано групу фразеологізмів на позначення невербальної поведінки українців. Акцентовано, що мовні знаки здатні закодовувати інформацію про навколишній світ, зокрема й про комунікативний досвід етносу, а також представників окремих діалектних груп. Узагальнено, що ареальні фраземи на позначення невербальної поведінки ґрунтуються на образному уявленні про дійсність, відображаючи побутово-емпіричний і культурно-комунікативний досвід мовного колективу. Наголошено на думці, що фразеологія втілює також емотивний досвід лінгвоносіїв, репрезентує знання про невербальні компоненти комунікації, насамперед міміку і погляд, виступаючи маркером етнокультури.

Ключові слова: *говірка, діалектний фразеологізм, поліська фразеологія, етнокультурний компонент, невербальна поведінка, невербаліка.*

THE ETHNOCULTURAL ASPECT OF UKRAINIAN NONVERBAL (ON THE MATERIAL OF POLISSIA PHRASEOLOGY)

HANNA ASMAKOVSKA,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University, (Ukraine, Kryvyi Rih) gannaglebivna@kdpu.edu.ua

The article actualizes a group of dialect idiom which related to the ethnospecificity of the nonverbal behavior of Ukrainians. As we know, language issues focused on originality and national identity become especially relevant in times of national crisis, spiritual decline, and moral and physical exhaustion of the people.

Purpose of the article is investigate the structural and semantic specificity, the ethnocultural content of Polissia phraseological units to denote the nonverbal behavior of speakers, and thus to find out the national and cultural diversity of fixed turns provided by the means of traditional folk phraseology.

The main task of the article demonstrate how language signs are able to encode information about the surrounding world, in particular, about the communicative experience of a particular ethnic group, as well as representatives of certain dialect groups. And also find out the question, how exactly phraseological units used to indicate nonverbal behavior which based on a figurative idea of reality, reflecting the everyday-empirical, cultural-communicative experience of the language group.

It is also emphasized that phraseology embodies the emotional experience of the ethnic group, represents knowledge about nonverbal components of communication, primarily facial expressions and gaze, acting as a marker of ethnoculture. Areal stable expressions demonstrate the ethnocultural context as clearly as possible, which proves the variability of the use of dialectal nominations of certain commonly used lexemes to enhance expressive and stylistic coloring.

The conclusions should be formulated in such a way that in general phraseology can be qualified not only as a figurative secondary nomination of realities, communicative situations, psycho-emotional states, but also understood through the prism of ethnocultural marking of nonverbal behavior of speakers of a particular region.

Prospects for further research consist of in the need to identify specific character traits of Ukrainians, distinctive and common nominations of nonverbal language and features of its “phraseological interpretation”.

Key words: *subdialect, dialect idiom, Polissia phraseology, ethnocultural component, nonverbal behavior, nonverbal.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку мовознавчої царини не викликає заперечень думка про те, що фразеологізми є «згустками розуму й емоцій», а тому пристосовані до вербалізації найтонших нюансів життя людини, її біологічної та соціальної природи, до яких належить, зокрема, й невербальна поведінка. Осягнення культурного самоусвідомлення через комплексне опрацювання фразем із невербальним компонентом у їхній структурі з огляду на об'єктивну складову частину комунікації та національно-культурну специфіку функціонування має неабияке значення для вітчизняної етнолінгвістики. Не менш показовими у плані вираження особливих конотацій, пов'язаних із так званою мовою тіла, можна вважати сталі звороти, зафіксовані в діалектах української мови.

Аналіз досліджень. Незаперечною для новітньої філології є думка про самобутні риси української мови, адже, за влучним висловленням Ж. Колоїз, «неоціненним здобутком кожного етносу є мова, що в певних знакових формах закодувала особливості організації його життя, зразки і правила поведінки в суспільстві, співтоваристві, родині і т. ін. і за потреби здатна транслювати відповідний етнокультурний досвід покоління» (Колоїз, 2022, с. 104). Саме тому, наголошує дослідниця, перед науковцями постає надважливе завдання у скрупульозному й усебічному вивченні особливостей кожного діалекту, кожної говірки крізь призму різних мовних рівнів і наукових теорій, оскільки «діалекти є тим корінням, за яке тримається загальнонаціональна мова, за допомогою якого вона живиться, розвивається, відновлюється і яке є підґрунтям нашої національної ідентичності» (Колоїз, 2022, с. 105).

Останні десятиліття розвитку вітчизняної лінгвістики ознаменувалися посиленням прагненням з'ясувати сутність діалектних явищ, вивести діалектологію на новий рівень пізнання, а отже, ґрунтовніше осягнути глибини народної мови. У зв'язку із цим активізувалася увага до проблем фразеології окремих діалектних масивів, зокрема говорів і говірок української мови, що засвідчено у працях українських діалектологів (Г. Аркушин, Я. Битківська, Н. Вархол, О. Вікторіна, Н. Глібчук, Т. Грица, П. Гриценко, Г. Доброльожа, М. Доленко, А. Івченко, Н. Кірілкова, О. Костів, Н. Коваленко, Л. Корнієнко, З. Мацюк, Р. Міняйло, В. Мойсієнко, О. Плетнева, О. Романюк, Г. Ступінська, В. Ужченко, Д. Ужченко, В. Чабаненко, О. Юрченко та ін.).

Як свідчить лексикографічна практика названих учених, важливими у цій науково-прикладній роботі були й залишаються відбір матеріалу, інтерпретація семантичного наповнення фразеологічних зворотів, принципи тлумачення, наявність культурологічного коментаря тощо. Проте відзначаємо актуальним також опис окремих культурно детермінованих явищ, з-поміж яких особливу роль відіграє специфіка міжособистісної комунікації, відображена в ареальній фразеології української мови. Серед біологічно й соціально значущих компонентів людського спілкування науково привабливою й недостатньо вивченою на сьогодні є невербальна поведінка мовців. Найпомітнішими працями, покликаними описати, проаналізувати, систематизувати параметри невербальної комунікації в українській лінгвістиці на різному фактичному матеріалі, можна вважати наукові розвідки С. Голошук, Г. Демиденко, Т. Космеди, І. Ковалінської, Л. Петровської, Л. Самойлович, І. Сержакової, Л. Солошук, Т. Осіпової, О. Янової та інших. За таких умов дослідження вияву невербальної взаємодії представників української лінгвостільноти окремих територій є досить перспективним і складає актуальність пропонованої розвідки.

Мета статті – проаналізувати структурно-семантичну специфіку, етнокультурний зміст поліських фразеологізмів на позначення невербальної поведінки мовців, з'ясувати національно-культурне різноманіття сталих зворотів, забезпечене засобами традиційної народної фразеології.

Джерельна база дослідження охоплює сталі звороти української мови, дібрані зі словників ареальних фразем Г. Доброльожі (Доброльожа, 2010) та З. Мацюк (Мацюк, 2013) (у зіставленні із загальноновживаними виразами, зафіксованими в академічному словнику фразеологізмів (Словник, 2003)).

Виклад основного матеріалу. Відомо, мовний матеріал, зібраний та оформлений у спеціальні лексикографічні праці, живить і збагачує загальноукраїнський фразеологічний фонд. Науковці стверджують, що «в кожному говорі (ареалі), крім літературних, функціонують регіональні фразеологічні одиниці, не зафіксовані загальнономовними словниками, або видозмінені загальнонародні чи з локативними значеннево-формальними ознаками їх вираження» (Ужченко, 2007).

Зокрема, один з найвідоміших дослідників поліських (північних) говірок Г. Аркушин зазначає таке: «Поліщуки у своєму мовленні часто вживають стійкі сполучення слів для виразнішого опису певних подій, людських переживань, образних порівнянь. Більшість таких словосполучень загальнонаціональні, тобто вживані в інших українських регіонах, однак є й такі, що відомі лише на обмеженій території, а то й в одному населеному пункті» (Аркушин, 2012). Подібне твердження не викликає заперечень, стає безсумнівною й думка про те, що ареальна фразеологія транслює знання лінгвоносців про себе та світ навколо, традиції, обряди, побут, дозвілля, культурне життя, морально-етичний досвід та ін. Із цього погляду показовими є вирази, що демонструють особливості невербальної взаємодії представників різних регіонів України. Специфічним національно-культурним колоритом, на наш погляд, вирізняється «омовлення невербаліки» (термін Т. Осіпової) поліщука, що й стало предметом нашого аналізу.

Невербальна комунікація, як відомо, сприяє передачі певної свідомої чи підсвідомої інформації, яку можемо сприймати переважно через зоровий канал, тому науковці виокремлюють мімічні, кінетичні, пантомімічні невербальні засоби. Міміка, жести, рухи тіла загалом, хода, контакт очима можуть мати симптоматичну та комунікативну природу. Т. Осіпова відзначає, що невербальні засоби комунікації «утворюють взаємопов'язану комунікативну систему, парамову, що віддзеркалює загальнолюдські, національні й індивідуальні особливості невербальної поведінки як складника комунікативної поведінки особи певної національної лінгвокультури у відповідних умовах і ситуаціях з послідовним опертям на національно-культурні звичаї, традиції, стереотипи тощо» (Осіпова, 2019, с. 28). Попередні наукові розвідки (Демиденко, 2014) автора цієї статті, а також академічні праці, пов'язані з теоріями невербальної комунікації та її вербалізацією в українському мовно-культурному просторі засвідчують, що так звана мова тіла може визначати мету комунікативної взаємодії, взаємини між її учасниками, їхній соціальний статус, характер ситуації спілкування, індивідуальні комунікативно-поведінкові риси тощо.

Як відомо, фразеологія української мови відображає матеріальне й духовне життя народу, тобто невичерпним джерелом знань про носія мови, його інтелектуальний і фізичний розвиток, емоційний стан, ментальне здоров'я, його фізіологію, біологічну природу й морально-етичні приписи, соціальні норми, комунікативний кодекс загалом. Відстоюємо думку про те, що специфіка фразеологізмів, прототипами яких є одиниці невербальної мови, визначається значною мірою світобаченням народу, особливостями його культури й побуту. Етнокультурне маркування таких фразем виявляється переважно у прямому значенні мовного знака, оскільки невербальні засоби спілкування є культурними реаліями і фрагментами національно-специфічної моделі світу (Демиденко, 2014, с. 136).

Своєрідність омовлення невербаліки засобами фразеології (загальнономовної та регіональної) полягає насамперед у специфіці структурно-семантичного наповнення відповідних лінгвоодиниць, які здебільшого є втіленням знань про психоемоційні стани людини. Зважаючи на особливості процесу вербалізації емоцій, встановлюємо, що такі номінації вказують на емоції опосередковано, почасти акцент припадає на саме переживання, вираження емоційної реакції людиною, які варто кваліфікувати як зовнішні симптоми внутрішнього стану. Заслугує на увагу узагальнення про невербальну концептуалізацію емоцій, яка зумовлена правилами емотивної поведінки, і, без сумніву, детермінована соціально-культурними чинниками, що дає підстави зарахувати її належність до ідіоетнічних ознак.

Спостереження над діалектним мовним матеріалом свідчить про те, що значна частка фразем репрезентує особливості мімічної поведінки людини, пов'язана з вербалізацією симптоматичних проявів емоцій, зокрема почервонінням обличчя. Наприклад: *печений рак* (Мацюк, 2013, с. 245), *раки пекти* (Мацюк, 2013, с. 245), *почервоніти як лампаси* (Мацюк, 2013, с. 245), *почервоніти як рак* (Мацюк, 2013, с. 245), *червона як мак* (Мацюк, 2013, с. 245), *червона як рак* (Мацюк, 2013, с. 245), *червоний як буряк* (Мацюк, 2013, с. 245), *красна як буряк* (Мацюк, 2013, с. 245),

щюки горять як рак печений (Мацюк, 2013, с. 245), як буряк столовий (Мацюк, 2013, с. 250), як маківка (Мацюк, 2013, с. 250), як помідор (Мацюк, 2013, с. 250), як ягідка (Мацюк, 2013, с. 250).

У своїй докторській дисертації З. Мацюк зазначає, що подібні порівняння зовнішнього вигляду людини зі цвітом маку мають культурно-національний підтекст, адже червоний мак символізує красу й молодість, які є непостійними, зникають із віком (Мацюк, 2011, с. 43). Недарма у традиційних уявленнях українців також закріпилася думка про те, що «червоний цвіт маку – символ дівочої чистоти, молодості, краси; квітка доповнює пишноту вбрання, тому йде на вінки; сам мак (маковий цвіт) – це молоде дівоче обличчя» (Жайворонок 2006, с. 350).

Вибір образних конкретизаторів у наведених ареальних фразеологізмах варто аналізувати крізь призму колірних асоціацій з плодами рослин (*помідор, буряк, ягідка*), їх квітнуванням (*мак*), назв тварин (*рак*), предметів побуду (*лампаси*, які нашивають уздовж зовнішнього шва штанів). Відповідно до комунікативних потреб наведені фразеологічні одиниці набувають позитивного чи негативного забарвлення, пов'язаного з психоемоційним станом мовця, певними фізіологічними змінами, унаслідок чого, власне, й червоніє співрозмовник.

У народнорозмовній фразеології поліського регіону міміка здебільшого виконує емотивну функцію, демонструючи емоції одного з комунікантів. А отже, в ареальній фразеології відображено негативні переживання (роздратування, образа), виражені насамперед лінгвоодинаціями з різними соматичними компонентами. Основна маса відповідних одиниць групується навколо соматизму *губа*, а саме: *губи квасити* (Мацюк, 2013, с. 370), *кусати губу* (Мацюк, 2013, с. 370), *надуті губи як капиці* (Мацюк, 2013, с. 372), *губу відквасити* (Мацюк, 2013, с. 271), *закатати губу* (Мацюк, 2013, с. 271), *закупилити губу* (Мацюк, 2013, с. 271), *розкатати губу* (Мацюк, 2013, с. 271), *загнути губу* (Доброльожа, 2010, с. 53), *губа трампліном* (Доброльожа, 2010, с. 53) та ін. У структурі «мімічних» фразем діалектні позначення соматичних компонентів надають особливих національно-культурних конотацій. Наприклад: *віддути писи* (Мацюк, 2013, с. 270), *гембу відквасити* (Мацюк, 2013, с. 270), *надуті варгу* (Мацюк, 2013, с. 468), *наставити виступці* (Мацюк, с. 468) тощо. Як бачимо, говіркова лексика на зразок *писи, темба, варга, виступці*, що вступає в синонімічні відношення зі словами *губа, губи*, є важливим складником лексикону поліщуків, особливо у структурі фраземного корпусу, надаючи сталим зворотам яскраво вираженого зневажливого відтінку.

Окремою групою розглядаємо вислови, що вказують на зоровий контакт і також відзначаються зниженим експресивно-стилістичним потенціалом. Такі звороти вербалізують здивований, пильний погляд, наприклад: *витріщити баньки* (Мацюк, 2013, с. 267), *витріщити банькі як жаба в болоті* (Мацюк, 2013, с. 267), *моргала виставити* (Мацюк, 2013, с. 267), *витріщити балухи* (Доброльожа, 2010, с. 17), *витріщити балахи* (Доброльожа, 2010, с. 17), *більма витріщити* (Доброльожа, 2010, с. 20), *викласти бельма* (Доброльожа, 2013, с. 19). Саме компонентний склад наведених сталих зворотів демонструє стилістичну зниженість, надає експресії мовленню поліщуків, для яких у межах діалектного функціонування лексеми *баньки, балухи, моргала* можна вважати комунікативно вмотивованими.

Крім того, фіксуємо звороти із соматизмом *очі*, які репрезентують виразний, подекуди й недоброчинний погляд, а саме: *наставити очі* (Мацюк, 2013, с. 267), *очі як у вовка* (Мацюк, 2013, с. 268), *очі як жаринки* (Мацюк, 2013, с. 268). Прикметно, що в мовленні поліщуків вираз *іскри з очей летять (сипляться)* (Мацюк, 2013, с. 370) уживається в ситуації, коли йдеться про сердиту жінку. Натомість у загальнономовних фразеологічних словниках натрапляємо на фраземи *метати очима (з очей) іскри* (Словник 2003, с. 386), *сипати іскрами (іскри) [з очей]* зі значенням «поглядом виявляти гнів» (Словник, 2003, с. 477), тобто акцентовано лише на емоційному тлі процесу комунікації, на гнівних зорових сигналах без уточнення гендерного складника.

Як зазначено раніше, досліджуваний фактичний матеріал засвідчує реалізацію емотивної функції мови, а реконструкція прототипової ситуації спілкування, що стала підґрунтям для виникнення фразеологізму, дає змогу схарактеризувати знання про невербальну поведінку в уявленні поліщуків. Фіксуємо у фразеографічних джерелах вислови, що корелюють із реаліями тваринного світу, через який і трансльовано знання про фізіологію тварини і людини, зіставлено особливості їхньої поведінки. Такі лінгвоодинації в сучасних фразеологічних студіях називають зоофразеологізмами, які є втіленням найрізноманітнішої

інформації, ідентифікованої з окремою етнокультурою. Скажімо, для називання сердитого, невдоволеного, ображеного чоловіка на Поліссі вживають сталі звороти на кшталт *напружений як індик* (Мацюк, 2013, с. 373), *насупитися як індик* (Мацюк, 2013, с. 373), *як індик надутий* (Мацюк, 2013, с. 373), *насуплений як сурок* (Мацюк, 2013, с. 373), *надутися як сич* (Мацюк, 2013, с. 373).

Подібні вислови демонструють певні візуальні зміни в зовнішньому вигляді співрозмовника, кваліфіковані як комунікативно значущі рухи, пози, трансформації виразу обличчя, що складають загальну «невербальну картину» взаємодії між представниками одного мовного колективу. Наприклад, фразема з компонентом-зоонімом *голову несе як гусак* (Мацюк, 2013, с. 385) уживається на позначення гордої людини й ілюструє загально відомі знання про поведінку гусей, їх манеру пересуватися тощо.

Натрапляємо в межах аналізованої фразеогрупи на вислови, у яких наявні й інші лексеми-виразники для опису невербального складника у процесі спілкування, а саме: *надутися як міх* (Мацюк, 2013, с. 371), *наїстися лимонів* (Мацюк, 2013, с. 373), *понуре як ніс у воду опустив* (Мацюк, 2013, с. 373). На окреме коментування заслуговує зворот *скривитися (надутися) як середина на п'ятницю* (Мацюк, 2013, с. 373), який вживають у ситуації, коли хочуть сказати про ображену людину. Однак в академічному словнику фразем ця одиниця має значення надмірності зі словами *скривитися, кривитися* (або в разі виконання будь-якої дії) і надає контексту жартівливого, грайливого ефекту (Словник, 2003, с. 638).

Отже, спостереження за семантикою і структурою ареальних фразеологізмів, які демонструють особливості невербальної поведінки українців, засвідчують номінації здебільшого мімічних змін обличчя, виразу очей. Крім того, мотивація досліджуваних говіркових фразем пов'язана з тимчасовою зміною кольору обличчя, що варто кваліфікувати як вияв психоемоційної поведінки людини і є знаком-симптомом.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Опрацьований мовний матеріал проілюстрував українську невербаліку як багатогранне поведінкове й культурно-соціальне явище, у якому зафіксовано здатність втілювати в мові психічні образи, що виникають як результат спостережень над довкіллям, поведінкою окремих індивідів, їх свідомих чи несвідомих рухів тощо. За таких умов поліську фразеологію можемо кваліфікувати не тільки як образну вторинну номінацію реалій, комунікативних ситуацій, психоемоційних станів, а й розуміти її крізь призму етнокультурного маркування невербальної поведінки мовців окремого регіону.

Як бачимо, ареальні фраземи репрезентують найвиразніші компоненти невербальної поведінки представників окремих діалектних груп, вивчення яких сприяє укладанню культурно-специфічної типології невербального спілкування українського етносу загалом. Подальші дослідження діалектної фразеології вважаємо перспективними з огляду на потребу виявлення специфічних рис характеру українців, відмінних і спільних номінацій невербаліки, особливостей її «фразеологічного омовлення».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Аркушин, Г. (2012). *Західнополіська діалектологія: навч. посіб. з регіон. діалектології*. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки.
- Демиденко, Г. (2014) *Паралінгвальні фразеологізми в українській етнокультурі*: монографія. Кривий Ріг: НПП АСТЕРІКС.
- Добролюбова, Г. М. (2010). *Фразеологічний словник говірок Житомирщини*. Житомир: ПП Туловський.
- Жайворонок, В. (2006). *Знаки української етнокультури: словник-довідник*. Київ: Довіра.
- Колоїз, Ж. В. (2022). *Лексико-фразеологічні особливості говірки села Тріскині Сарненського району Рівненської області*. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки, 1 (96), 103–120. DOI: [https://doi.org/10.35433/philology.1\(96\).2022.103-120](https://doi.org/10.35433/philology.1(96).2022.103-120).
- Мацюк, З. С. (2011). *Людина і її буття у західнопольській фразеології* (Дис. д-ра філол. наук). Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Луцьк.
- Мацюк, З. (2013). *Що сільце, то нове слівце: словник фразеологізмів Західного Полісся*. Луцьк: Вежа-Друк.
- Осіпова, Т. Ф. (2019). *Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки*. Харків.
- Словник фразеологізмів української мови* (2003) / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка.
- Ужченко, В. Д., Ужченко, Д. В. (2007). *Фразеологія сучасної української мови*. Київ.

REFERENCES

- Arkushyn, H. (2012). *Zakhidnopoliska dialektolohiia: navch. posib. z rehion. dialektolohii [Western Polissia dialectology: teaching. manual from the region. dialectology]*. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
- Demydenko, H. (2014). *Paralinhvalni frazeolohizmy v ukrainskii etnokulturi: monohrafiia [Paralingual phraseology in Ukrainian ethnoculture]*. Kryvyi Rih: NPP ASTERIKS [in Ukrainian].
- Dobrolozha, H.M. (2010). *Frazeolohichni slovnyk hovirok Zhytomyrshchyny [Phraseological dictionary the dialect of Zhytomyr region]*. Zhytomyr: PP Tulovskyi [in Ukrainian].
- Zhaivoronok, V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnoculture: dictionary-reference]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- Koloiz, Zh.V. (2022). *Leksyko-frazeolohichni osoblyvosti hovirky sela Triskyni Sarnenskoho raionu Rivnenskoï oblasti [Lexico-phraseological features of the dialect of Triskyni village, Sarny raion, Rivne oblast]*. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*, 1 (96), 103–120. DOI: [https://doi.org/10.35433/philology.1\(96\).2022.103-120](https://doi.org/10.35433/philology.1(96).2022.103-120) [in Ukrainian].
- Matsiuk, Z.S. (2011). *Liudyna i yii buttia u zakhidnopoliskii frazeolohii [An Individual and His / Her Existence in Western Polessian Phraseology]*. *Candidate's thesis*. Lutsk [in Ukrainian].
- Matsiuk, Z. (2013). *Shcho siltse, to nove slivtse: slovnyk frazeolohizmiv Zakhidnoho Polissia [Vocabulary of ethnic comparisons in Western Polessian dialects]*. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].
- Osipova, T.F. (2019). *Neverbalna komunikatsiia ta svoieridnist yii omovlennia v ukrainskomu dyskursi: fenomen verbalizatsii neverbaliky [Nonverbal communication and the originality of its interpretation in Ukrainian discourse: the phenomenon of verbalization of nonverbal communication]*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy* (2003). [Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language] / uklad. V.M. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Uzhchenko, V.D., & Uzhchenko, D.V. (2007). *Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy [Phraseology of the modern Ukrainian language]*. Kyiv [in Ukrainian].

ГУЦУЛЬСЬКА ЛІНГВАЛЬНА КАРТИНА СВІТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ МОВИ ОПОВІДАННЯ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ «КАРБИ»

ВАСИЛЬ ГРЕЩУК,

доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Україна, Івано-Франківськ) vasyl.greshchuk@pnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7011-3911>

ВАЛЕНТИНА ГРЕЩУК,

кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Україна, Івано-Франківськ) valentyna.greshchuk@pnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5702-6824>

У статті висвітлено сегмент гуцульської лінгвальної картини світу крізь призму мови оповідання Марка Черемшини «Карби».

Метою статті є виявлення компонентів гуцульської діалектної картини світу, репрезентованої мовою оповідання Марка Черемшини «Карби».

Під час роботи над статтею застосовано лінгвокогнітологічний і аналітико-описовий методи дослідження.

Результатом наукової студії став аналіз мови Марка Черемшини «Карби» з погляду фіксації у ній особливостей і специфіки світовідчуття, світобачення, світосприйняття гуцулів, які дають змогу змодельовати певний фрагмент гуцульської мовної картини світу. Встановлено, що для з'ясування мовної картини світу особливе місце посідають етнографічно значущі одиниці найменування, здебільшого лексичні діалектизми. Так, діалектні назви осіб за спорідненістю разом із літературно-нормативними, використані в тексті «Карбів», дають уявлення про родинний уклад гуцулів. Виразними маркерами гуцульськості в мовній картині світу горян, заманіфестованої мовою оповідання, є діалектні назви музичних інструментів (сопівка, денцівка, трембіта), танців і танцюристів (гуцулка, гайдук, данцівник), одягу, взуття (брилькастрьовий, постільці дублені, топорець), зброї (стрільба, пушка) та ін. Важливим компонентом гуцульської мовної картини світу є лексема «карби», винесена в заголовок оповідання. Предметом аналізу в статті стали також окремі психотипні риси гуцула, відображені в мовній картині світу.

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що в ній уперше змодельовано сегмент гуцульської мовної картини світу через оптику мови оповідання «Карби».

Практичне значення. Одержані результати дослідження доповнюють сучасні лінгвокогнітологічні студії в ділянці мовної картини світу. Матеріали статті можуть бути використані під час вивчення творчого доробку Марка Черемшини, а також в процесі читання лінгвокогнітології та діалектології на філологічних факультетах університетів.

Ключові слова: мовна картина світу, лінгвокогнітологія, діалектні номінативні одиниці, Марко Черемшина, діалектологія.

HUTSUL LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD THROUGH THE PRISM OF THE LANGUAGE OF MARK CHEREMSHYNA'S STORY "KARBA"

VASYL GRESHCHUK,

Doctor of Philological Sciences, Professor at the Department of Ukrainian Language, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk) vasy.l.greshchuk@pnu.edu.ua

VALENTYNA GRESHCHUK,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk) valentyna.greshchuk@pnu.edu.ua

The article highlights a segment of the Hutsul linguistic picture of the world through the prism of the language of Mark Cheremshyna's story "Karba".

The purpose of the article is to identify the components of the Hutsul dialect picture of the world, represented in the language of Mark Cheremshyna's story "Karba".

During the work on the article, linguistic-cognitive and analytical-descriptive research methods were applied.

The result of the scientific study was the analysis of the language of Mark Cheremshyna's "Karba" from the point of view of fixation in it the features and specifics of the Hutsul world sensation, worldview, world perception, which make it possible to model a certain fragment of the Hutsul linguistic picture of the world. It was established that ethnographically significant naming units, mostly lexical dialectics, occupy a special place for clarifying the linguistic picture of the world. Thus, the dialect names of persons by kinship together with the literary normative ones used in the text of "Karba" give an idea of the family structure of the Hutsuls. Distinctive markers of Hutsulness in the linguistic picture of the mountain world, manifested in the language of the story, are the dialect names of musical instruments (sopivka, dentsivka, trembita), dances and dancers (hutsulka, gaiduk, dantsivnyk), clothes, shoes (bryl kastriovy, postiltsi dubleni, toporets), weapons (strilba, pushka), etc. An important component of the Hutsul linguistic picture of the world is the lexeme karba, which is included in the title of the story. The article also analyzed individual Hutsul psychotypical traits reflected in the linguistic picture of the world.

The scientific novelty of the research lies in the fact that, for the first time, it models a segment of the Hutsul linguistic picture of the world through the optics of the story language "Karba".

Practical meaning. The obtained results and research complement modern linguistic-cognitive studies in the area of the linguistic picture of the world. The materials of the article can be used during the study of the creative work of Mark Cheremshyna, as well as in the process of teaching linguocognitology and dialectology at the philological faculties of universities.

Key words: linguistic picture of the world, linguocognitology, dialect nominative units, Marko Cheremshyna, dialectology.

Постановка проблеми. На сьогодні немає однозначної інтерпретації мовної картини світу, однак усі сходяться на тому, що вона повинна містити засадничі положення світобачення народу крізь призму його мови, її одиниць і категорій та функціонально-семантичних виявів. Серед різних дефініцій мовної картини світу А. П. Загнітко подає її як «цілісне відбиття конкретною мовою всього того, що існує в людині й навколо неї, здійснюване засобами мовної номінації зображення людини, її внутрішнього світу, дійсності, природи тощо. Особливості мовної картини світу виявляє передусім лексика історико-культурного, етнографічного типу <...> (Загнітко, 2020, с. 280). Мовна картина світу кожного народу неповторна, характеризується специфічними ознаками, детермінованими структурою й семантико-функційними параметрами мови.

Поряд із загальнонаціональними мовними картинами світу слід виокремлювати регіонально-діалектні картини світу, які фіксують особливості та специфіку світобачення окремих етнографічних груп. «Субстрат регіонально-діалектної картини світу становить говір як мовно-територіальне утворення, що характеризується переважною частиною, спільною з літературним стандартом, і низкою різнорівневих мовних одиниць, властивих тільки цьому говору

або йому й іншим, які межують із ним. Однак специфіка регіонально-мовної картини світу визначається діалектними мовними формами, оскільки вони називають реалії позамовної дійсності, для яких не знадобилося найменувань у загальнонаціональній мові поза діалектним ареалом» (Грещук, Грещук, 2018, с. 30).

Аналіз досліджень. Деякі аспекти гуцульської мовної картини світу крізь призму художньої мови загалом висвітлено в низці досліджень Василя Грещука та Валентини Грещук (Грещук, 2015; Грещук, Грещук, 2019; Грещук, Грещук, 2019; Грещук, Грещук, 2018; Грещук, Грещук, 2018).

Благодатним матеріалом для виявлення регіонально-діалектної картини світу гуцулів через художню мову стала мова оповідань Марка Черемшини. Основу мови художніх текстів письменника становить тогочасна українська літературна мова в її західноукраїнському варіанті із залученням гуцульських діалектних одиниць, здебільшого в мові персонажів, хоч наративно зумовлені діалектизми трапляються і в авторській мові.

Метою статті є виявлення сегмента гуцульської діалектної картини світу, репрезентованої мовою оповідання Марка Черемшини «Карби».

Виклад основного матеріалу. Як уже зазначалось, для з'ясування мовної картини світу особливе місце посідають номінативні одиниці, передовсім етнографічно значущі, чимало з яких є діалектними словами. Разом із нормативною лексикою вони дають уявлення про найрізноманітніші сфери людського буття. Літературно-нормативні слова *дід*, *баба*, *онука* разом із діалектними *дьидя* (батько, тато), *неня* (мати), *стариня* (батько і мати; батьки), *вуйко* (брат матері або батька), *вуйна* (сестра матері чи батька або дружина брата матері чи батька), *годованець* (утриманець, вихованець), використані в оповіданні «Карби», відбивають і унаочнюють родинний уклад у гуцулів, пор.:

Дьидя гримав кулаком у стіл і погрожував Петрикові, що його утопить, бо пустий, бо хоче багато їсти.

Петрик ховався *дідові* за приділок і шепотів синіми губками, що не боїться *дьиді*, бо піде з *дідом*.

На те *дьидя* м'якнув і відпускав його *дідові*:

– Хоть беріть 'го у пазуху, а хоть у торбину, я вам не бороню. Віна мені не дали-сте, чим їх нагодую?

Дідові руки дрожали, як Петрика гладили:

– Не журітси, небожета, тото чемний *онука*, буде мене слухати, буде *бабі* помагати.

А *неня* плакала.

Під гору взяв *дід внука*, аби не покотився надолину, як яблуко. *Баба* стояла вже навперед хати і визирала *годованця* (К., с. 32).

* * *

На храм *вуйни* й *вуйки* з чужих сіл посходилися (К., с. 33).

Показово, що фрагмент мовної картини світу, заманіфестованої мовою оповідання «Карби», цілком вписується в історико-етнографічну інтерпретацію сімейного побуту гуцулів у моделюванні родинного укладу, пор.: «Родичів (батька і матір) на Гуцульщині називали «стариня». Батька діти кликали «тато», «таточко», «гедь», «гедик» <...>. Матір називали, як і скрізь на Україні, – «мама», «мамка», «неня, ненька». Діти – «гіти», «чеда», «глота»; син – «син», дочка – «донька», «доч», «донечка»; онук, онуки – «внуча», «унуки», «унучка»; родичів матері та батька діти кличуть: «гіду», «гідику», «бабо», «мамко», «бабунько» (Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження, 1987, с. 216).

Невід'ємним атрибутом гуцульського світу є музичні інструменти, такі як сопілка і її різновиди, трембіта, дрімба. Мова «Карбів» фіксує деякі з діалектних номенів на позначення зазначених реалій, зокрема:

сопілка (сопілка), *денцівка* (сопілка з денцем): – Ходи д бабі, Петрику, ходи борше, лиши діда! Відтак завела його у хату та й *денцівку* дала, й казала, що буде на припічку спати ніжками до печі. А дід казав, що купить йому велику *сопілку* на вісім пальців (К., с. 32);

трембіта (духовий музичний інструмент – дерев'яна труба без вентилів і клапанів до трьох метрів довжини, зроблена зі смерекового дерева, обвита березовою корою): За нею розбігалися жалібні плачі і тужливий голос *трембіти* та й сільських дзвонів, але не могли її здогонити (К., с. 39).

Музичний фрагмент світу гуцулів органічно доповнюють назви гуцульських танців *гуцулка*, *гайдук*: Бабине приговорювання не могло його вигулити з дучки, аж доки дід не сів на порозі і не заграв *гуцулки* в сопівку.

– А тепер дід тобі каже, аби-с йшов *гайдука* данцювати, най вуйки та вуйни видють! (К., с. 33).

Із цієї ж сфери також діалектизм *данцівник* (танцюрист): – Гей-гоп, гопачя!

Йкий *данцівник* годний! (К., с. 33).

Гуцульський світ у частині одягу, строю засвідчено діалектними найменуваннями *бриль кастрьовий* (капелюх із цупкого вовняного сукна з ворсом на spodі): – Та й *бриль кастрьовий* тобі куплю, а баба павами обтичъит! (К., с. 32);

– *постільці дублені* (різновид взуття із дубленої шкіри); *онучки черлені* (онучі з червоного сукна): Показував сопівку, і *постільці дублені*, та *онучки черлені* та й питався нені, чи вже великий, чи не міг би татарів та багачів стріляти, як оті стрільці на комині (К., с. 33).

Обов'язковим елементом гуцульського строю є *топорець*:

– А де твої, Петрику, пави?

– Де *топорець* карбований? (К., с. 36).

Зазначені діалектні назви в частині гуцульського строю теж знаходимо в історико-етнографічному описі світу гуцулів, пор.: На території Гуцульщини побутували старовинні форми взуття – постолои <...> Як чоловіки, так і жінки одягали на босу ногу сукняну вовняну онучу, потім взували постолои, обмотуючи їх шнурками <...> До онуч з червоного сукна добирали білі та зелені, а до чорних – червоні і жовті нитки <...> Доповненням до одягу гуцулів були *топірці* і палиці. Металеві та дерев'яні *топірці* оздоблювались геометричним орнаментом металевими кільцями, мали і латунну ручку» (Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження, 1987, с. 200–201).

Зброя для мешканців гір – один із визначальних маркерів гуцульського світу, бо з нею пов'язані непрості умови фізичного виживання, закладений на генетичному рівні потяг до справедливості й волі, окремі види господарської діяльності, зокрема мисливство, та ін. Не випадково, що в такому художньому тексті, як оповідання «Карби», на перший погляд, далекого від зброярської проблематики, засвідчено гуцульські діалектні номени *стрільба*, *пушка* (рушниця):

– Не бійтеси, дідику та й бабко, ек купите мені *стрільбу*, то я тоті карби вистрілею шо до лаби! (К., с. 34); І обіцював [дід], що справить йому [Петрикові] *пушку* і топорець зробить (К., с. 32).

Виділені діалектизми репрезентують ще один компонент гуцульської мовної картини світу.

Різні сегменти гуцульської діалектної картини світу в досліджуваному оповіданні фіксують ще такі регіональні найменування, як

легінь – перен. «хлопець, дитина чоловічої статі», *обарінок* (бублик): На храм вуйни і вуйки з чужих сіл посходилися. Петрикові *обарінки* давали, називали чемним *легінем* (К., с. 33);

писанка (розписане орнаментом за особливою технологією великоднє яйце): На Великдень баба убрала Петрика, як паву, і провадила з дідом до дьиді у гості. По дорозі *писанки* з пазухи виймала, людським дітям за простибі роздавала (К., с. 34);

віно (придане, посаг нареченої): *Віна* мені не дали-сте, чим їх нагодую? (К., с. 32);

бараболя (однорічна трав'яниста рослина з їстівними бульбами, багатими на крохмаль; картопля): Ще листечко з дерев не попадало, ще багацька *бараболя* у купинах не дійшла, ще коноплі у мочулах не вимочились, як Петрикова баба забгла умирати (К., с. 37);

злісний (лісник): *Злісний* трутив її так, що вона [баба] упала (К., с. 36);

харчунок (споживання їжі, пригощання, гостина): По *харчунку* дід дальше веселив гостей своїм внуком (К., с. 33);

грядка (горизонтально підвішена жердка чи перекладина для одягу або інших речей): Петрик роздивлювався по хаті і бачив образи, стіл, *грядки* й полиці тоті самі, що в дьиді (К., с. 32).

Неймовірна краса, чарівність гірських верхів і полонин не могла не позначитися на світовідчутті й світобаченні гуцулів. Не лише природа, а й усе, що їх оточує, має бути красивим, мальовничим, різнобарвним. Достатньо поглянути на їх святковий одяг, щоб у цьому переконатися. Звичайні предмети їх побуту мають не лише функційне призначення, а й естетичну вартість, зазвичай вони оздоблені різьбою, прикрашені художньою обробкою дерева, металу, шкіри, вишивкою, колоритним розписуванням великоднього яйця тощо. При цьому

різноманітні форми прикрашування побутових предметів завжди оригінальні, їх не сплутаєш з іншими, поширеними навіть у сусідніх регіонах, що робить їх знаковими репрезентантами світу гуцулів. Такими є й знамениті гуцульські пічні кахлі із зображенням фантастичних звірів, стрільців, людських фігур та ін. Фрагмент гуцульської мовної картини світу, оприявленої мовою оповідання «Карби», засвідчують діалектний прикметник

кафльовий (облицьований кахлею), та *стрілець* (воїн): Лиш комин був інший: *кафльовий*, мальований. Дід посадив його на коліна і уважав, аби в печі горшки не позбігали. Показував пальцями мальованих *стрільців* на комині та й розказував, як вони татарів та багачів різали, смолою обкапували (К., с. 32).

Важливим компонентом гуцульської мовної картини світу, закодованою мовою оповідання «Карби», є лексема *карби*, не випадково вона винесена його заголовком. В українській мові функціонує слово *карб* з різними значеннями, зокрема: «зарубка, рубець», «знак, позначка; тавро», «палиця, на якій зроблено позначки для рахунку, для лічби; бирка», «слід, спогад минулого, пережитого» [Словник української мови: в 11 т. Т. IV, 1973, с. 102]. У гуцульському лексиконі, крім вказаних значень, слово *карб* має ще значення «порушення релігійно-моральних догм, настанов і т. ін.; гріх» – за уявленнями гуцулів, кожен гріх людини карбується, позначається на його душі, щоб на тому світі Бог міг їх порахувати та призначити покарання (Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник: у 2 т., 2019, с. 410), яке вияскравлює ще одну грань моделі світу гуцулів – їх особливу побожність, релігійні вірування, християнську релігійність:

– А ек ми, Петрику, загинемо, то ти будеш за дідову й бабину душу давати, будемо менше *карбів* мати.

Петрик не раз уже бачив у селі похорони, чув голосні, жалібні плачі, а вкупі з ними й бесіду про *карби*, котрих навіть старші люди лякалися, і на яких згадку сумно зітхали, як перед чорною зловіщою тучею або чумою жахалися. У його хлоп'ячій уяві виступали ті *карби* темними, неясними страшними ворогами його старині, вуйків, і тіток, і усього великого села (К., с. 34).

Наратив *карбів* як гріхів, які треба спокутувати на тому світі, підтримується подальшим використанням однойменного слова і похідних від нього в тексті оповідання, уточнюючи, доповнюючи, деталізуючи вербалізоване світобачення гуцулів у ділянці порушення християнських засад і невідворотності покарання за них, пор.:

Бачив леваду, могилами укриту, червоною луною забагрену; чув жасні стони *карбованих* кістяків голих, пізнавав їх і плакав. Здригався і прокидався зі зболеним, *карбованим* серцем (К., с. 35).

* * *

– Тото, синку, перед смертев кождому *карби* показуютси, на душу цікают. Тобі дав Біг таку долю, шо учьієшси у школах та й будеш великий розум мати, будеш тим паном. То ти меш кібзувати, шо гріх, а шо ні, за шо карбуєси *карби*. А ми, синку, невчїніні, не знаємо. А хоть знаємо, то у біді не памнітаємо, шо робимо, а то все йде на душу. Шо гріх, то все *карб* на палици у пана Бога та й на души *карб*. Ек душа на тот світ приходит, то єї *карби* уже *пораховані*, уже муки терпіти має. Видиш, небоже, шо коло нас бідно дієси, та й не раз гріхи робитси. Не віддастси довжок, возмеси чужу форостину, залихословитси – та й вже є, вже тото у Бога *карбовано*. А за кождий *карб* траба кару приймити. Коби-то бірували, коби-сми сокотилися.

– *Карби! Карби!* – стогнала баба й руки випручала.

А бабині *карби* зірвалися і роєм за душею гнали, з хати вилітали <...>.

Бабина душа вибігала на верховіття дерев, перескакувала з листка на листок, стручувала росу і тріпотіла голими порубаними крильцями.

Боялася з *карбами* ще дальше д'горі летіти, але вітер займив її силоміць (К., с. 38–39).

Важко уявити собі гуцульський світ без особливо шанобливого ставлення до старших, воно виховується з перших кроків соціологізації дитини. Зовнішні вияви шани, поваги до старших не менш важливі, ніж внутрішні. Цю ознаку гуцульською світу добре засвідчує мова оповідання «Карби», пор.:

– А йди-ста, Петрику!

– Йди, небоже, поцулуй вуйну в руку.

– Файно, рости великий!

– А цесу вуйну, а цесу? А тепер вуйків! Кажу вам, така дитина, шо аж! (К., с. 33).

Це засвідчує й пошанна форма звертання на *ви*, навіть коли вона застосовується не безпосередньо в комунікативному акті, а в переповідній інтерпретації:

- Що *вас* болит, бабко?
- Усе тіло болит, небоже, бабу (К., с. 37).

* * *

– То *баба хочут*, синку, аби-с з *ними* на смерть попрощивси, – відгадувала неня бабину волю (К., с. 37).

Діалектна мовна картина світу відображає й психотип гуцула. Окремі його риси засвідчує й мова оповідання «Карби». Це передовсім уже зазначені особливо шанобливе ставлення до старших, релігійність і побожність. Це також вербалізація способів запобігання зурочення: *Шо поцтиве, а шо мудре, най си текне*. Я вже не раз кажу бабі: *Коби ше нам люди не наврочили нашого парубка!*

- *Нівроку, нівроку!* (К., с. 33).

Психотипною рисою гуцула є надмірне вихваляння когось із рідних, особливо дітей, добре засвідчене мовою оповідання «Карби»:

– То на світі поцтива дитина, у великих школах учьєси, мене в руку цулує. Так письма береси, ще паничів учьит і старині грейцір посилає. То велику голову має!

Газди обступали Петрика і випитувалися його про всячину, а баба зараз десь збоку ставала і помагала внукові відповідати на завдані питання.

- Тото, любєтка, не наша голова до такого розуму, ей де! тото очима треба би їсти.

Бадіки хотіли її приперти, аби так хлопця не перехвалювала, але баба сіпала Петрика за рукав і кликала додому, а бадікам не давалася переговорити (К., с. 35–36).

Ще однією ознакою психотипу гуцула є його незмінний потяг до знань, освіти. Горяни сприймають освіту не лише як засіб удосконалення особистості, поліпшення її освіченості, але і як шлях подолання бідності, здобуття можливості покращити собі життя, не так тяжко працювати, як неосвіченій людині, і, зрештою, соціально вивищитися над іншими, це теж фіксує мова оповідання «Карби», пор.:

- Коли-с не годен робити, то газдов не будеш, письма береси! (К., с. 35).

* * *

- Ніби він на вас дивитси, ніби ви против него? (К., с. 36).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Оповідання «Карби» фіксує лише окремі компоненти мовної картини світу гуцулів крізь призму художнього тексту, але і вони вже засвідчують, яким благодатним матеріалом для її дослідження є художня мова Марка Черемшини. Для моделювання повної гуцульської мовної картини світу через оптику художньої мови Марка Черемшини необхідні послідовні обстеження й аналіз мови усіх інших художніх текстів письменника під окресленим кутом зору.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

К. – Карби. Марко Черемшина : твори у двох томах. Т. 1. Київ : Наукова думка, 1974. С. 31–39.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник: у 2 т. (Т. 1, 2019) / Відповідальний редактор Василь Грещук. Івано-Франківськ: Місто НВ.
- Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження (1987). Київ: Наукова думка.
- Грещук, В. (2015). *Ватра й ватаг* у мовній картині світу гуцулів крізь призму художньої мови. *Граматичні студії*: зб. наук. праць / Донецький національний університет. Вінниця: ТОВ «НІЛАН – ЛТД», 157–160.
- Грещук, В., Грещук, В. (2019). Мовна картина світу крізь призму художньої мови. Вуйко. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 3 (55), 55–62. DOI: 10.31471/2304-7402-2019-3(55)-55-62.
- Грещук, В., Грещук, В. (2019). Гуцульська мовна картина світу крізь призму мови художньої літератури. Трембіга. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*. Вип. 46, 9–15.
- Грещук, В., Грещук, В. (2018). Мовна картина світу гуцулів крізь призму художньої мови. Гора. *Українознавчі студії*. № 19, 5–16. DOI: 10.15330/ukrst.19.5-15.
- Грещук, В., Грещук, В. (2018). Мовна картина світу гуцулів крізь призму художньої мови. Полонина. Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет

імені Івана Франка. Дрогобич: Посвіт, 28–38. DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2018.140897>.

Загнітко, А. П. (2020). Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: Твори.

Словник української мови: в 11 т. (Т. IV, 1973). Київ: Наукова думка.

REFERENCES

- Hutsulska dialektna leksyka ta frazemika v ukrainskii khudozhnii movi [Hutsul Dialect Lexicon and Phraseology in Ukrainian Literary Language] Slovnyk: u 2 t. (T. 1, 2019) / Vidpovidalnyi redaktor Vasyl Greshchuk. Ivano-Frankivsk: Misto NV [in Ukrainian].
- Hutsulshchyna: istoryko-etnografichne doslidzhennia [Hutsul Region: Historical and Ethnographic Study] (1987). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Greshchuk, V. (2015). *Vatra y vatah* u movnii kartyni svitu hutsuliv kriz pryзму khudozhnoi movy [*Vatra and Vatah* in the Linguistic Worldview of Hutsuls through the Prism of Literary Language]. Hramatychni studii: zb. nauk. prats / Donetskyi natsionalnyi universytet. Vinnytsia: NILAN – LTD, 157–160 [in Ukrainian].
- Greshchuk, V., & Greshchuk, V. (2019). Movna kartyna svitu kriz pryзму khudozhnoi movy. Vuiko [Linguistic Worldview through the Prism of Literary Language. Vuiko]. *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Slovo*. 3 (55), 55–62. DOI: 10.31471/2304-7402-2019-3(55)-55-62 [in Ukrainian].
- Greshchuk, V., & Greshchuk, V. (2019). Hutsulska movna kartyna svitu kriz pryзму movy khudozhnoi literatury. Trembita [Hutsul Linguistic Worldview through the Prism of Literary Language. Trembita]. *Visnyk Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka*. Issue 46, 9–15 [in Ukrainian].
- Greshchuk, V., & Greshchuk, V. (2018). Movna kartyna svitu hutsuliv kriz pryзму khudozhnoi movy. Hora [Linguistic Worldview of Hutsuls through the Prism of Literary Language. Gora]. *Ukrainoznavchi studii*. № 19, 5–16. DOI: 10.15330/ukrst.19.5-15/ [in Ukrainian].
- Greshchuk, V., & Greshchuk, V. (2018). Movna kartyna svitu hutsuliv kriz pryзму khudozhnoi movy. Polonyna [Linguistic Worldview of Hutsuls through the Prism of Literary Language. Polonyna]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri: zb. nauk. prats / Drohobyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka*. Drohobych: Posvit, 28–38. DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2018.140897> [in Ukrainian].
- Zahnitko, A.P. (2020). *Suchasnyi lnhvistychnyi slovnyk [Modern Linguistic Dictionary]*. Vinnytsia: Tvory [in Ukrainian].
- Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. (T. IV) [Dictionary of the Ukrainian Language: In 11 Volumes (Vol. IV)] (1973). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

УДК 811.161.2'28'367'42:821.161.2Вор.09
DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2024.9.3>

ХУДОЖНЬО-СЕМАНТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ЛЕКСЕМИ БУКОВИНА В ПОЕТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

НАТАЛІЯ ШАТІЛОВА,

кандидат філологічних наук, доцент, асистент кафедри сучасної української мови, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Україна, Чернівці) n.shatilova@chnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1233-1934>

Research ID: D-2948-2017

У статті простежено асоціативні номінації, що розкривають мовний образ Буковини в поезії С. Воробкевича. З'ясовано, що слово «Буковина» належить до ключових як наскрізний, ідейно-художній компонент усієї творчості митця, носій реального, контекстуального й естетичного значень слова. Художньо-семантичне наповнення цієї лексеми, її асоціативно-образна лексична сполучуваність репрезентує як національну, так й індивідуальну інтерпретацію світосприйняття, засвідчуючи безумовну любов письменника до рідної землі.

Ключові слова: С. Воробкевич, Буковина, ключове слово, ідіостиль письменника, поетична картина світу, художній текст.

ARTISTIC-SEMANTIC INTERPRETATION OF THE LEXEME *BUKOVYNA* IN SYDOR VOROBKEVYCH'S POETIC PICTURE OF THE WORLD

NATALIYA SHATILOVA,

Ph.D. in Philology, Associate Professor at the Department of Modern Ukrainian Language, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine, Chernivtsi) n.shatilova@chnu.edu.ua

Purpose of the article – to describe the system of associative nominations that reveal the linguistic image of Bukovyna in the poetry of S. Vorobkevych. **The main task of the article** is to show the importance of the scientific understanding of those dominant units of the poetic text, which make it possible to get to know the creative personality of the master of words more deeply through the language of the works, which represent his idiostyle. Such dominant language units include key words that appear in the artistic text as concepts of the worldview positions of the writer, his linguistic picture of the world, are at the intersection of the main semantic lines of the work and concentrate the aesthetic meanings of the words. **The author found out** that the word “Bukovyna” in the poetry of S. Vorobkevych belongs to the key ones as an end-to-end, ideological and artistic component of the artist's entire work, the bearer of the word's real, contextual and aesthetic meanings. The key character of this word for the artist's idiostyle is evidenced by its use not only in texts, but also in the titles of poems. The analysis of contexts with the lexeme “Bukovyna” selected from the poems of S. Vorobkevych testifies to the richness of associative-figurative nominations representing both actualized direct meanings and contextual meanings: Bukovyna / region, Bukovyna / homeland, Bukovyna / mother, Bukovyna / family, Bukovyna / wife, Bukovyna / part of Ukraine-Rus. The writer's sincere love for his native land is revealed by epithets, in particular: dear, sweet, dear, sweet, native, beautiful, etc. **The conclusions** of the conducted research prove that the artistic-semantic content of this lexeme in the poetic universe of one of the prominent Bukovinian writers, its associative-figurative lexical connectivity represents both a national and an individual interpretation of the worldview, reveal the regularities of the artistic transformation of the word, the connection with the national cultural code and at the same time – individual-author language specificity. **The prospect of further research** is a broader description of the features of the verbalization of the concept of Bukovyna in the language creation of the prominent Bukovyna writer.

Key words: S. Vorobkevych, Bukovyna, keyword, writer's idiostyle, poetic picture of the world, artistic text.

*Я край один лиш знаю, одну лише ріку,
для них б'є серце в грудях, для них лиш я живу.
Для них із мого серця усі пісні пливуть, –
то моя Буковина, мій милий, синій Прут!*
С. Воробкевич

Постановка проблеми. Наукові напрацювання в царині лінгвістичного аналізу художнього тексту (праці С. Бибик, К. Голобородько, М. Голянич, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, В. Кононенко, Л. Масенко, Л. Мацько, А. Мойсієнка, Л. Пустовіт, Н. Сологуб, Л. Ставицької, Г. Сюті, С. Форманової та ін.) декларують важливість наукового осмислення його домінуючих одиниць, що дають змогу через мову творів глибше пізнати творчу особистість майстра слова, репрезентують його ідіостиль. До таких домінуючих мовних одиниць уналежнено ключові слова, які «у художньому творі виступають концептами світоглядних позицій письменника, його мовної картини світу, перебувають на перетині основних смислових ліній твору і концентрують у собі естетичні значення слів» (Форманова, 1999, с. 3).

Аналіз досліджень. Термін «ключові слова» в українському мовознавстві, за енциклопедією «Українська мова», уживають у трьох значеннях: 1) як ознаку лексичного складу мови – «слова з високою частотністю, що позначають поняття важливих для суспільства сфер життя і характеризують лексику певних історичних етапів, періодів»; 2) як ознаку тексту – «слова, що позначають основні, найважливіші поняття якого-небудь тексту (напр., ключові слова статті, автореферату дисертації тощо, які виносяться на початок або кінець тексту)»; 3) як ознаку індивідуального стилю – «слова, яким належить визначальна роль у звуковій і семантичній організації поетичного тексту» (Українська мова : Енциклопедія, 2004, с. 255–256).

У працях українських мовознавців, сконцентрованих на різновекторному дослідженні мови художніх текстів, *ключові слова* постають як: «наскрізні, ідейно-художньо навантажені компоненти усієї творчості митця, чи окремого твору письменника» (Форманова, 1999, с. 4), «одна із важливих одиниць словника опису мови письменника... «домінуюча одиниця, що виявляє його індивідуальний стиль (конкретну художню систему), оскільки є носієм реального, контекстуального й естетичного значення слова» (Бибик, 2010, с. 48), «онтологічна підоснова й кодування, і декодування художнього тексту», «стрижневий смисловий орієнтир, який дозволяє читачеві розглядати текст як певну ієрархію значень – опорних смислових точок, що у функціональній взаємодоповнюваності вибудовують ту структуру і ту смислову цілісність, якою і є художній текст як дискурс» (Голянич, 1997, с. 60) тощо. З-поміж основних параметрів ідентифікації ключових слів можна назвати такі: частотність, багатозначність, семантична місткість, символічність, алегоричність, інформативність, полівалентність, контекстуальна зумовленість, «прирошення» до лексичного додаткових художніх значень, уживання не лише в межах одного твору, а в низці творів письменника тощо. Утім, варто зазначити, що усталеної термінології на позначення ключових слів у художньому тексті немає. Дослідницьке поле лінгвостилістичних студій актуалізує такі термінопоняття, як «лейтмотивні слова», «тематичні слова», «концептуальні слова», «опорні слова», «наскрізні слова», «слова-фаворити», «слова-скріпи», «слова-символи» тощо, які, вступають у зони ототожнення чи перехрещення.

Мета статті – простежити систему асоціативних номінацій до ключового слова *Буковина* в поезії С. Воробкевича, що розкривають мовний образ буковинського краю, відтворюючи своєрідність авторського мовомислення одного з видатних українських письменників Буковини.

Матеріалом дослідження послугувало видання: Твори Ізидора Воробкевича. Львів : Вид-во товариства «Просвіта», 1909. Т. 1 : Поезії. 420 с. Надалі цитуватимемо за цією збіркою, вказуючи в круглих дужках сторінку та дотримуючись правописної системи видання.

Виклад основного матеріалу. Сидір (Ісидор, Ізидор) Воробкевич (літературні псевдоніми і криптоніми – Данило Млака, Демко Маковійчик, Семен Хрін, Волох, Морозенко, Іван Іванів з-під Кіцманя, Сирота з Буковини, Ісидор В., И. В., Д. М. та ін.) – уродженець Буковини, самобутній поет, прозаїк, драматург, композитор, фольклорист, визначний педагог, громадсько-культурний діяч, православний священник, професор богословського факультету Чернівецького університету, а крім того – великий український патріот, один із перших будителів національно-мовної і культурної свідомості українців Буковини II половини XIX ст. (Кульбабська, Шатілова, 2016, с. 11–12). На переконання О. Маковея, упорядника тритомного видання творів

митця, «єго поезії і пісні будили любов і до всего народу і до тіснійшої вітчизни, Буковини, скріпляли духа земляків в тяжкі часи, вказували на недолю народу (теми про Гуцулів), навчали шкільну молодіж, веселили всіх (пісні до чарки) – коротко сказати, сповняли свою задачу і ще довгі літа будуть сповняти, коли тільки Буковинці докладнійше спізнають свого поета і композитора» (Маковей, 1909, с. 407).

У текстовому просторі поезій буковинського письменника лексема «Буковина» належить до ключових і високочастотних, напр.: *Лети, лети на Буковину, від мене поздоров дівчину!* (с. 179); *В чужій сторонці сохну, гину, лечу в край рідний, Буковину.* (с. 1798); *В Буковині вперше чув чар солодкий руської мови* (с. 197); *І в могилі я тебе, Буковино, не забуду...* (с. 198); *На Буковині ми живем вже більш, як шістсот літ* (с. 199) та ін. Ключовий характер цього слова для ідіостилію митця засвідчує його уживання не лише в текстах, але і в назвах поетичних творів, як-от: «*То моя Буковина*», «*Наша Буковина*», «*Буковино дорога!*». Географічний образ Буковини розкривають вірші, у назві яких ужито відповідні оніми, напр.: «*Над Прутом у лузі хатчина стоїть*», «*Через Прут, через Прут*», «*Над синім Прутом верболози*», «*Над Черемошом*», «*То наші любі високі Карпати*», «*Марійка з Розтік*», «*Іван з Путилова*» тощо.

Щиру любов письменника до свого рідного краю розкривають епітетні характеристики, засвідчені в його поетичних текстах, пор.: *люба* – дорога і близька серцю (СУМ, IV, с. 561), *мила* – близька і рідна серцю, дорога (СУМ, IV, с. 72), напр.: *Як би крильця соколові мав я, сиротина, полетів бим, де зелена, любя Буковина* (с. 62); *...від рідної пісні і думи гуди, ти мила Буковино!* (с. 92). Розширюють уявлення про мальовничу красу Буковини атрибутивні характеристики: *красна* – нар.-поет. гарна, прекрасна, чудова (СУМ, IV, с. 327), *зелена* – яка заросла зеленню, травою, кущами і т. ін. (СУМ, III, с. 553), як-от: *Чом красна Буковина звенить від гучних нут* (с. 76); *Де в зеленій Буковині мчить ся синій Прут* (с. 53). Почуття буковинського письменника до своєї Батьківщини увиразнює уживання присвійних займенників *моя Буковина, наша Буковина*, напр.: *Поля, потоки, скали і все прекрасне тут, – то моя Буковина, мій милий, синій Прут!* (с. 118); *То наша Буковина, наш срібноводий Прут* (с. 118–119). Лінгвальна сфера вповні презентує основні світоглядні домінанти поета, що в одному з листів стверджує: «Без сумніня, єсть наша Буковина дівственна, зелена, красна і любя, в ній мож знайти много природних, письменних і історичних сокровищ» (Воробкевич, 1986, с. 541).

Аналіз контекстів з лексемою «Буковина», дібраних із поезій С. Воробкевича, засвідчує багатство асоціативно-образних номінацій, що репрезентують як актуалізовані прямі значення, так і контекстуальні смисли. Це представляє лексична палітра значень, метафор, зумовлених багатим асоціативним полем, пор.: *Буковино дорога, моя щира, рідна ненько! Лиш для тебе я живу, лиш для тебе б'є серденько! Все на світі ти мені: батько, матір і родина! На сім світі божий рай, де край милий, Буковина* (с. 197). Простежимо детальніше образні асоціативні номінації до ключового слова *Буковина* в поетичному мовопросторі текстів С. Воробкевича, що виявляють закономірності художнього перетворення слова, зв'язок із національним культурним кодом і водночас – індивідуально-авторську мовну специфіку.

1. Буковина → край – місцевість, що має певні природні й кліматичні особливості (СУМ, IV, с. 320), напр.: *Той край, де славний Прут тече* (с. 229); *Від Бистриці до Дністра стелить ся весни краса; виглядає, як той рай, буковинський милий край* (с. 228). Письменник змальовує Буковину як дорогу його серцю місцевість, надаючи таких якісних характеристик: *дорогий* – близький, милий серцю (СУМ, II, с. 379), *милий* – близький і рідний серцю, *дорогий* (СУМ, IV, с. 72), *солодкий* – близький і рідний серцю, *милий* (СУМ, IX, с. 446), напр.: *Мій краю милий, дорогий! Ти, любя Буковино* (с. 229); *Буковино моя мила, мій солодкий краю!* (с. 61). Поетична картина світу С. Воробкевича актуалізує розуміння Буковини як рідної землі з відповідними лінгвокодами, зокрема: ландшафтним (*степ, поле, байрак, ліс, гай, долина, гори, полонини, річка, потічок*), фітонімним (*тополя, верба, ясен, калина, явір*), зоонімним (*зозуля, соловій, сокіл, яструб*), гідронімним (*Дніпро, Дністер, Дунай, Черемош, Прут, Серет, Славута*), оронімним (*Карпати, Сокольський, Чорногора*), ойконімним (*Чернівці, Вижниця, Кути, Довгополе, Путилів, Розтоки, Шипіт*), напр.: *Кождий хвалить край свій рідний, свої сині гори, свої луки, дібровоньки, зелененькі бори* (с. 25); *Вже вас мушу покидати, сині, рідні Карпати, завтра ще до днини* (с. 42); *Попрощали гори, скали, люблю верховину і смереку зеленую, явора й калину* (с. 28). Таке слововживання увиразнює асоціацію Буковини з рідним краєм – батьківщиною.

2. Буковина → батьківщина – вітчизна; місце народження (СУМ, I, с. 112), напр.: *В чужій сторонці сохну, гину, лечу в край рідний, Буковину* (с. 179). Найчастіше С. Воробкевич уживає номінацію *рідний край* – батьківщина, вітчизна (СУМ, IV, с. 320) або *родимий край* – батьківщина, вітчизна (СУМ, VII, с. 593), як-от: *Кождий хвалить край свій рідний, свої сині гори, свої луги, дібровоньки, зелененькі бори* (с. 25); *...но наймильше в ріднім краю птах співає в зелен-гаю* (с. 28); *Процвітай, родимий краю, лиш просьвітов, поступом, як та цвітка серед мая!* (с. 198). Інтимізує поетичний текст пестлива номінація *рідна земляця*, де прикметник *рідний* означає «у якому народився, виріс хто-небудь або який пов'язаний з чийсь місцем народження», пор.: *Чому ти серцю така миленька, рідна земляце, моя Буковино?* (с. 11). Регіонального колориту надає поезіям буковинського письменника діалектизм *вітчина*, як-от: *Барвінком хтів я обмаїти мою любиму вітчину* (с. 227).

Специфіку індивідуального світобачення С. Воробкевича увиразнюють поетичні звертання до свого рідного краю, як-от: *люба верховино* (верховина – назва високогірної місцевості в межах Українських Карпат) (СУМ, I, с. 336), *моя вірадо* (*вірада* – те, що заспокоює, сповнює радістю; втіха) (СУМ, I, с. 626), *мій розмаю* (*розмай* – що-небудь буйно розквітле, зелене: ліс, гай і т. ін.) (СУМ, VIII, с. 734, нар.-поет.), напр.: *Будь здоровий, рідний краю, річка чиста, луже, гаю, любя верховино!* (с. 42); *Моя вірадо, краю мій, горджуся я тобою; пролити з серця я готов за тебе кров всю мою* (с. 230); *Сердечно молю ся щодня за тебе, рідний краю, щоб ти на віки величавсь красою, мій розмаю* (с. 229). Наведені контексти засвідчують тісний взаємозв'язок авторського «я» з Буковиною.

3. Буковина → мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила; *образн.* про що-небудь дуже близьке, рідне (СУМ, IV, с. 647). Найчастіше С. Воробкевич у поетичних текстах асоціює Буковину з *ненькою*, що «уживається як звертання до матері» (СУМ, V, с. 343), добираючи красномовні епітетні характеристики – *рідна, щира, дорога*, напр.: *Буковино дорога, моя щира, рідна ненько!* (с. 197); *Буде молодіти, зорев рум'яніти наша рідна ненька, сива і сумненька* (с. 52); *Ти, моя ненько дорога, зелена Буковино, на світі сім мені ти все, мій раю і родино!* (с. 229–230).

4. Буковина → родина – сім'я (СУМ, VIII, с. 593), напр.: *Тому, діти одної неньки, руки си подаймо, Буковині-родиноньці пісню заспіваймо!* (с. 25). Асоціація рідного краю з *родиною* ілюструє не тільки пряме значення «група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом» (СУМ, VIII, с. 593), а й поетичне – «поет. рідна сторона; батьківщина» (СУМ, VIII, с. 593), пор.: напр.: *Мій краю милий, дорогий! Ти, любя Буковино! Ти мого серця і душі і раю, і родино* (с. 229); *Буковино дорога, моя щира, рідна ненько! Лиш для тебе я живу, лиш для тебе б'є серденько! Все на світі ти мені: батько, матір і родина!* (с. 197). У цьому контексті фіксуємо ще одну асоціативну номінацію: Буковина → дружина (гарна, весела, любя), напр.: *Чому ти серцю така миленька, рідна земляце, моя Буковино? Скажи сю тайну мому серденьку, гарна, весела, любя дружино!* (с. 11).

5. Буковина → частина України-Русі, що засвідчують номінації «буковинська Русь» та «руський край», напр.: *І ти, Руси буковинська, довгий час дримала та під ледом і снігами в'яла і стогнала* (с. 79); *...вітер так не віє, трава долинами так не зеленіє, як у рускім краю, в нашім милім раю* (с. 14). Атрибутивні характеристики *мила, свята, славна, непорочна* увиразнюють сердечну любов і глибоку шану С. Воробкевича до рідної землі, пор.: *Руси мила, Руси славна. Бог pomoже, хліб ся вродить...* (с. 80); *Гей до труду, до роботи, най віджиє Русь свята!* (с. 119). Поезія письменника засвідчує асоціації буковинської Русі з матір'ю, як-от: *Струями Прут нам каже так: «Тут споконвіку жив тот син, що матір Русь свята над все, над все любив»* (с. 198); *...то непорочна Русь свята, то наша добра мати* (с. 126).

Асоціацію Буковини з Руссю підсилюють і номінації на позначення жителів Буковини, яких С. Воробкевич називає «дітьми Русі», пор.: *Чорні хмари пощезали, діти Русі всі обнялись* (с. 228). Словами ліричного героя промовляє автор, уналежнюючи себе до русинів: *...ти Румунка чистокровна, мов калина спіла, повна, а я Русин з гір, із гаю, мови вашої не знаю* (с. 210). Прикметно, що простір поетичних текстів письменника фіксує таку номінацію жителів Буковини, як *русини* – стара назва українського населення Буковини, Галичини та Закарпатської України (СУМ, VIII, с. 911), які охарактеризовані *щирими, правдивими*, напр.: *Гримуча піснь віщає високим небесам, що сонце правди й волі зійшло вже Русинам тим з над Дністра і Прута, вістить їм, що й вони пізнали, що правдиві і щирі Русини!..* (с. 76); *Таж ти Русин,*

серце маєш, коломийки гулять знаєш! (с. 115). Зазначимо, що в досліджуваних текстах уживаються і такі номінації, як *буковинці* – жителі, уродженці Буковини (СУМ, I, с. 253), *гуцули* – етнографічна група українців, що живуть у гірських районах західних областей України (СУМ, II, с. 200), *верховинці* – назва українців, жителів високогірної зони Карпат (СУМ, I, с. 336), як-от: *І понеслись Буковинці слави добувати* (с. 345); *Гей-же, хлопці, увихнімся! щоб Турки-поганці знали, що зиватись Буковинці вміють і з мушкетів, карабінів густо гибель сіють!* (с. 345); *Черемошом пливають сплави в далеку чужину, покидає гуцул бідний свою Буковину* (с. 232); *Плаче Гуцул у трембіту там на полонині* (с. 237); *На зелену калиноньку пташка ме сідати про дівчину Катерину сироті казати, і про рідну Черногору, незабутні гори, про Гуцулів-верховинців, про ліси і бори* (с. 233); *Коло Кутів і Вижниці сплави поставали, Гуцули кучеряві їсти посідали* (с. 32).

6. Буковина → рай – перен. красива, благодатна місцевість (СУМ, VIII, с. 441), як-от: *На сім світі божий рай, де край милий, Буковина* (с. 197); *...дивно так не мріє, як у ріднім краю, в нашім милім раю* (с. 14). Деякі ілюстрації містять порівняльні конструкції зі сполучниками як, мов, наче, зіставляючи Буковину з раєм, напр.: *...щоб цвив наш рідний край, як цвив в часах минулих красою мов той рай!* (с. 77); *Виглядає, як той рай, буковинський милий край* (с. 228); *В Буковині мило, любо, наче в божім раю!* (с. 62). Цей образ яскраво розкриває контекст із вірша «Наша Буковина», де спостерігаємо асоціативний ряд «Буковина – зелений край – наш рай», пор.: *Де красше смерека і сосна росте, де мильше трембіта у вечер гуде, де більше пасе ся розкішний товар, де висше ся носить орел аж до хмар? Нігде, лиш у нашім зеленім краю, у наших Карпатах, у нашім раю, у нашій Буковині* (с. 91).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Лінгвоментальна репрезентація образу Буковини в площині художньої творчості С. Воробкевича, як бачимо, засвідчує багатогранність художньо-семантичного осмислення. У мовопросторі його поетичних текстів лексема *Буковина* належить до ключових як наскрізний, ідейно-художній компонент усієї творчості митця, є носієм реального, контекстуального й естетичного значення слова. Художньо-семантичне наповнення цієї лексеми в поетичному універсумі буковинського письменника (*Буковина / край, Буковина / батьківщина, Буковина / мати, Буковина / родина, Буковина / дружина, Буковина / частина України-Русі*), її асоціативно-образна лексична сполучуваність репрезентує як національну, так й індивідуальну інтерпретацію світосприйняття, засвідчуючи вірну й безумовну любов письменника до своєї рідної землі. Перспективу подальших спостережень убачаємо в ширшому описі особливостей вербалізації концепту *Буковина* в мовотворчості видатного буковинського письменника.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Биби́к, С. (2010). *Оповідність в українській художній прозі*. Київ, Луганськ: ЛНУ ім. Т. Шевченка.
 Воробкевич, С. (1986). *Лист до редакції «Ниви»*. Воробкевич С. Твори. Ужгород: Карпати.
 Голянич, М. (1997). *Внутрішня форма слова і дискурс*. Івано-Франківськ: Плай.
 Кульбабська, О., Шатілова, Н. (2016). «Пишу, як серце диктує...» (Ідіостиль Сидора Воробкевича). Чернівці: Чернівецький національний університет.
 Маковей, О. (1909). *Загальні замітки про поезію С. Воробкевича*. Твори Ізидора Воробкевича. Львів: Вид-во товариства «Просвіта», 1909. Т. 1. 400–408.
 Українська мова: Енциклопедія (2004). 2-ге вид. випр. і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана.
 Форманова, С. В. (1999). *Ключові слова у мовній картині світу Михайла Коцюбинського* (Автореф. дис. канд. філол. наук). Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Київ.

REFERENCES

- Bybyk, S. (2010). *Opovidnist v ukrainiskii khudozhnii prozi* [Narrative in Ukrainian fiction]. Kyiv, Luhansk: LNU im. T. Shevchenka [in Ukrainian].
 Vorobkevych, S. (1986). *Lyst do redaktsii "Nyvy"* [A letter to the editors of "Nyva"]. Vorobkevych S. Tvory. Uzhhorod: Karpaty [in Ukrainian].
 Holianych, M. (1997). *Vnutrishnia forma slova i dyskurs* [Internal word form and discourse]. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].
 Kulbabska, O., & Shatilova, N. (2016). "Pyshu, yak sertse dyktuie..." (Idiostyl Sydora Vorobkevycha) ["I write as my heart dictates..." (Idiostyle of Sydir Vorobkevych)]. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].

-
- Makovei, O. (1909). *Zahalni zamitky pro poezii S. Vorobkevycha* [General notes about the poetry of S. Vorobkevich]. *Tvory Izydora Vorobkevycha*. Lviv: Vyd-vo tovarystva "Prosvita", 1909. T. 1, 400–408 [in Ukrainian].
- Ukrainska mova: Entsyklopediia* [Ukrainian language: Encyclopedia] (2004). 2-ge vyd. vypr. i dop. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M.P. Bazhana [in Ukrainian].
- Formanova, S.V. (1999). *Kliuchovi slova u movnii kartyni svitu Mykhaila Kotsiubynskoho* [Key words in Mykhailo Kotsiubynskyi's language picture of the world]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Instytutu movoznavstva im. O. O. Potebni NAN Ukrainy, Kyiv [in Ukrainian].

УДК 811.161.2'1:398.82](045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2024.9.4>

ЛІНГВІСТИЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ЕТНОСИМВОЛІВ У ТЕКСТАХ ІГРОВИХ ВЕСНЯНОК

СВІТЛАНА ШУЛЯК,

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Україна, Умань) shulyak_svitlana@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3669-852X>

Research ID: F-2576-2019

ГАЛИНА ВОЛОХ,

аспірантка кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Україна, Умань) galinavoloh28@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1537-3916>

У статті досліджено мовне відображення етносимволів у текстах ігрових веснянок. Розглянуто епітетну характеристику та зменшено-пестливу форму етносимволу вінок. Визначено семантику й особливості функціонування культурного символу українського народу вінок, етносимволів рослин (рута, барвінок) у текстах ігрових веснянок. Звернено увагу на символічне значення флоролексем, кольороназв, семантику геометричної фігури кола як невід'ємних атрибутів етносимволу вінок.

Ключові слова: етносимволи, ігрові веснянки, текст, семантика, епітет, зменшено-пестлива форма, національна культура.

LINGUISTIC REPRESENTATION OF ETHNIC SYMBOLS IN THE TEXTS OF GAME FRECKLES

SVITLANA SHULIAK,

doctor of philological sciences, professor, professor of the Department of applied linguistics, foreign literature and journalism, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine, Uman) shulyak_svitlana@ukr.net

HALYNA VOLOKH,

postgraduate student of Ukrainian and Methodology Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine, Uman)

galinavoloh28@gmail.com

The purpose of the article is to study the linguistic representation of ethnic symbols in the texts of Ukrainian game freckles.

The tasks of the article are to consider the epithet characteristic and the reduced-caressing form of the ethnic symbol of wreaths; to determine the semantics and peculiarities of the functioning of the cultural symbol of the Ukrainian people wreaths, ethnic symbols of plants (rue, periwinkle) in the texts of game freckles; to investigate the symbolic meaning of floral symbols, color names, the semantics of the geometric figure of a circle, as integral attributes of the ethnic symbol of wreaths.

In the article we determined that the epithet characteristic of the ethnic symbol of wreaths in the texts of game freckles includes the folk song meanings of rue, cruciform, and pea. The choice of the plant from which the wreath was made is not accidental. Thus, the wreath symbolizes virginity, it is a talisman against evil; plants woven into the wreath are also symbolic, they are the following: rue is a symbol of purification and warding off evil spirits; periwinkle symbolizes

chastity, vitality, is a harbinger of spring; peas play a significant role in marriage customs; peas in Ukrainian folklore are a symbol of tears. And we also observe color designations: green, blue-yellow, silver. Green color is a symbol of peace, hope; blue is a symbol of honor and loyalty; yellow is the color of the sun, silver is the embodiment of femininity, symbolizes carefree joy and innocence. The eloquent semantics of the geometric figure is a circle, as an integral attribute of the ethnic symbol of wreaths, because the circle is a symbol of infinity, perfection, and unity. In the texts of Ukrainian game freckles, the wreath symbolizes girlish love, holiness, chastity, youth, virginity. The reverent attitude to the cultural symbol of wreaths is convincingly demonstrated by the diminutive and caressing forms of wreath.

Prospects for further research consist in the study of the symbolic meanings of flora-lexemes in Ukrainian folklore texts.

Key words: ethnic symbols, game freckles, text, semantics, epithet, diminutive form, national culture.

Постановка проблеми. Символіка кожної культури є відображенням її духовних цінностей і ментальних особливостей. Зазвичай кожне нове покоління робить свій внесок у розвиток та інтерпретацію символічної спадщини, додаючи нові значення до вже наявних символів.

«Потрібні різноаспектні студії національної символіки, щоб у всіх можливих деталях вивчити особливий моральний кодекс, енциклопедію життя праукраїнців, що зберігається у мові, в усних та письмових текстах; у цих матеріалах може бути захована й національна ідея, що допомагала предкам виживати у складні періоди й об'єднує країну та народ зараз» (Яковлева, 2014, с. 141).

Символ визначається як умовне позначення чогось, що може бути предметом, поняттям чи явищем; вплив на його створення має оточення. Він презентує уяву особливого типу, але завжди відбирається з реального світу. У символіці кожного народу існують унікальні особливості, що випливають зі специфіки взаємодії людини з навколишнім середовищем. Для повного розуміння історії та культурного життя будь-якого народу потрібно знати й розуміти його символи (Жайворонок, 2006, с. 537).

Людська свідомість має здатність сприймати світ не лише у його матеріальних проявах, а й через аналогії та уподібнення; символ слугує умовним зображенням різних елементів, від понять до процесів, створюючи художні образи, які відображають ідеї, думки й емоції. Ці уявлення породжують асоціації в певній символічній системі. Тож символи є фундаментальними елементами національної культури (Словник символів, 2002, с. 19).

«Національні цінності не лише надають народові культурної самобутності і виокремлюють національну культуру з глобального «тексту» культури світової, а й виступають критерієм «прочитування» і сприйняття загальнолюдських духовно-культурних надбань» (Багнюк, 2009, с. 4).

Аналіз досліджень. Веснянки сягають прадавнини, є оригінальними, геніальними шедеврами, витвореними українським народом ще в дохристиянські часи, де всі образи, мотиви наділені символізмом, щирістю та сердечністю (Словник символів, 2002, с. 37).

Як зазначає О. Воропай, «веснянки співаються від Благовіщення аж до Зелених Свят або доки не вийдуть в поле орати просо. Співаються вони скрізь: на вулицях села, на майдані під церквою, в лісі, в полі, а найчастіше на зелених луках понад річкою або ставком. Виходячи на вулицю співати веснянки або грати гаївки, дівчата вбираються в білі вишиті сорочки, а на голову кладуть вінки або квітчають волосся квітами. Співаючи веснянки, дівчата беруться за руки і творять коло, півколо або ключ і так рухаються під ритм пісні» (Воропай, 2009, с. 148).

Актуальним є дослідження етносимволів в українських фольклорних текстах. Реконструкцію мовної символіки українських народних пісень здійснив В. Жайворонок (Жайворонок, 2010); комплексному аналізу символічних значень в обрядовому дискурсі присвячене монографічне дослідження О. Яковлевої (Яковлева, 2014).

Одним з етносимволів української культури є вінок. О. Яковлева зауважує, що «вінок – багатозначний символ у традиційній культурі українців» (Яковлева, 2014, с. 310).

За визначенням В. Жайворонка, «вінок – квіти, листя, гілки і т. ін., сплетені в коло, якими звичайно прикрашають перев. дівочу голову; звичай плести вінки й прикрашатися ними сягає

ще доісторичних часів; плели їх з обрядовою метою – атрибут обрядодій весняного циклу і купальських ігрищ; поступово переріс у символ обожування, своєрідний символ Матері-Землі, її життєдайної сили, таїни її вінчання зі святим духом зоряного Неба; став символом гідності, краси; важливим ритуальним атрибутом виступає у весільному обряді як символ щасливого подружнього життя, продовження роду; всього у повному українському вінку дванадцять квіток, і кожна з них є лікарем і оберегом; кожна квітка, кожна стрічка різного кольору, вплетені у вінок, є якимось символом: жовта – сонце, коричнева – земля, блакитна – небо, вода, зелена – молодість, фіолетова – мудрість, малинова – щирість, рожева – достаток; вінок з квітів, особливо червоних, – це символ молодості, дівочої чистоти, цноти, кохання та дівування, тому «вінок» (чесність дівчини) здавна глибоко бережеться в родині; також символізує жіночий оберіг – знімає біль і береже волосся; український вінок давно став культурним символом українського народу; у словосполученні *загубити (втратити, згубити) вінок (віночок)* – втратити невинність (дівоцтво)» (Жайворонок, 2006, с. 97).

Також вінок – символ слави, перемоги, святості, щастя, успіху; скорботи, смерті; могутності, миру; Сонця; влади, цнотливості, молодості, дівоцтва (Словник символів, 2002, с. 42).

Мета статті – дослідити мовне відображення етносимволів у текстах українських ігрових веснянок.

Виклад основного матеріалу. Приклади ігрових веснянок подаємо в тих формах, у яких вони трапляються в досліджуваних текстах.

Шанобливе ставлення до етносимволу *вінок* переконливо доводить зменшено-пестлива форма *віноньку*, напр.: *Воротарю, воротарчику, / Відчини воротонька! / А хто воріт кличе? / Князеві та служеньки! / А що то за дар везуть? / Ярії та пчільоньки. / А це ж бо нам мало! / А ми вам додамо: / Молодую дівоньку / У рутянім віноньку!* (Воропай, 2009, с. 156–157); *віночку*, як-от: *Йй весна наша красна, / Що ти нам принесла? / Що я вам принесла? / Жінкам по робочку, / Дівкам по віночку* (Ігрові веснянки, 2005, с. 43). А синьо-жовтий колір *віночка* проводить паралелі між дівчиною і Україною: *У неділю ранечко, ранечко / Та приїде наш батечко, батечко, / Та привезе нам дівочку, дівочку / В синьо-жовтім віночку, віночку, / Кращюю, ліпшюю, як ось ця* (Ігрові веснянки, 2005, с. 159–160).

Промовистою є кольорова гама цієї веснянки, адже, як зазначає В. Войтович, синій – колір небесного простору і моря; у ньому – таїна пізнання світу; він символізує чесність, добру славу, вірність (Войтович, 2005, с. 473), а жовтий – колір Сонця, золота, немовби застиглого сонячного світла (Войтович, 2005, с. 472).

Крім *синьо-жовтого* зустрічаємо *срібний віночок* у веснянці на кшталт: *Володарю, володарчику, / Одчини та воріточки! / А хто воріт потребує? / Гетьманське дитя! / А в чім тее дитя? / В сріблі, золоті, / Червонім чоботі. / А цього нам мало! / А що ж ми додамо? / Яренької пчільки! / Плету, плету кошелі, / На парубоцькі лишаї / Та на дівоцькі / Срібні віночки!* (Воропай, 2009, с. 157). Срібний колір є втіленням жіночності, символізує безтурботну радість і невинність, асоціюється зі срібними монетами.

Віночки плели з різних квітів, кожна з яких мала своє символічне значення.

Рутяний віночок: *Сам ходжу, сам, / Жінки нема. / – Де жінка, де діти? / – Десь подівав. / Гром погромив, / Дощ потопив. / – Так тобі треба, / Старій голові, / Сивій бороді. / – Йй в неділю раненько / Приїде наш батенько, / Привезе нам дівочку / В рутяному віночку. / – Краще бери попадину, / Або краще, або ні, / Або таку, як і ми* (Ігрові веснянки, 2005, с. 155–156). Рута-м'ята – символ очищення, дівочості, цнотливості, відвернення злих духів; у народній поезії українців це поширений фольклорний символ; вінок з руті означав дівування (Словник символів України, 2002, с. 29).

Віночок із зеленого барвінку: *Вийди, вийди, Іванку, / Заспівай нам веснянку! / Зимовали, не співали, / Усе весни дожидали! Весна, весна, наша весна! Да що ж ти нам принесла? / Старим бабам по киечку, / А дівчатам по віночку. / Звила ж я віночок вчора звечора / З зеленого барвінку / Та й повісила на кілочку. / Матуся вийшла та віночок зняла, / Та нелюбові дала. / Коли б же я тее знала – / Я б його розірвала, / Ніж нелюбові дала* (Українські народні пісні, 2001, с. 28). Барвінок – символ радісної життєвої сили, вічності усталеного буття, провісника весни й емблема викривальних сил; невмирущої пам'яті про покійних; незайманості, цнотливості (Словник символів України, 2002, с. 20). Зелений колір символізує мир, спокій, надію, сили (Словник символів України, 2002, с. 124).

Віночок із барвінку: *Шум ходить по діброві, / А шумиха рибу ловить; / Що вловила, те й пропила, / Сукні дочці не купила. / Пожди, доню, до суботи, / Куплю сукню і чоботи. / Пожди, доню, понеділка, / Зів'ю вінок із барвінка. / Або ж мені сукню крайте, / Або ж мене заміж дайте* (Воропай, 2009, с. 154).

Віночок із хрещатого барвінку: *«Весна, весна – днем красна, / Що ти ж нам, весна, принесла?» / «Я вам принесла літечко, / Ще й зеленее житечко, / А вам, дівчатка, по вінку / Із хрещатого барвінку, / А тобі, діду, ковінку, / Щоб ти її мав до віку»* (Українська народна поетична творчість, 1968, с. 41). Хрещатий тому, що його пагони плетуться навхрест у чотири боки.

Гороховий вінок: *Пливе качур, пливе качур в гороховім вінку. / Вибирай си, качурику, щонайкращу дівку. / І та гарна, і та гарна, і та непогана, / А між ними дівчинонька, як намальована* (Ігрові веснянки, 2005, с. 45]. Г. Булашев описує таку легенду про проходження гороху: «Коли Господь вигнав Адама з раю, йому довелося взятись за діло – обробляти землю, щоб прогодувати себе з Євою. Важко було Адамові зникати до тяжкої праці, і ось, коли він уперше взявся за обробку землі і вперше ходив за плугом, то дуже плакав. А де падали на землю його сльози, там виріс горох, який у багатьох місцевостях України, зветься, мабуть, під впливом наведеної легенди сльозами Адама» (Булашев, 2022, с. 284).

Горохляний вінок: *Ой, качуре, качуроньку, / Горохляний вінку. / Ой вибирай, козаченьку, / Щонайкращу дівку. / І та гарна, і та гарна, / І та непогана. / Молодая дівчинонька, / Як вимальована* (Ігрові веснянки, 2005, с. 47–48).

Вінок – символ дівочого кохання, наприклад, в ігровій веснянці: *Тара, тара по дубині, / Хлопці шапки погубили. / Грай, жучку, грай, / Бо в нас такий край. / А Іваньо не згубив, / Бо й Марію полюбив. / Тара, тара, по дубині, / Дівки вінки погубили. / А Мариня не згубила, / Бо Івана полюбила* (Ігрові веснянки, 2005, с. 136–137).

Геометрична символіка вінка пов'язана із семантикою геометричної фігури кола. Коло (круг) – символ сонця, неба, символ повернення від множинності до одиничності, символ нескінченності, вічності, довершеності, досконалості, внутрішньої єдності; точені колом предмети з одного боку, символізують обмеженість, а з іншого – захист від небезпеки, яка існує в навколишньому світі (Словник символів України, 2002, с. 56). Геометричну символіку вінка зіставлено з геометричною символікою хороводу, як-от у веснянці: *Ой, виходьте, дівчата, / Та в сей вечір на вулицю / Весну красну стрічати, / Весну красну вітати. / Будем весну стрічати / Та віночки сплітати, / А віночки сплетемо, / Хороводом підемо* (Українські народні пісні, 2001, с. 33).

Недарма у веснянці *А ми кривому танцю / Не введемо кінцю. Бо єго треба вести, / Як віночок плести* (Українська народна поетична творчість, 1968, с. 38) зазначено, що танець має бути таким, як і вінок. Геометрична символіка вінка і танцю вказує, що їм нема кінця, як і колу, напр.: *Я в'ю вінець, піду в танець, / Душко моя! / А в тім танці нема кінця / Та й не буде* (Українська народна поетична творчість, 1968, с. 39).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, епітетна характеристика етносимволу *вінок* у текстах ігрових веснянок включає народнопісенні означення *рутяний, хрещатий, гороховий, горохляний*. Вибір рослини, з якої виготовляли вінок, невипадковий. Так, вінок символізує дівування, є оберегом від зла; рослини, вплетені у вінок теж символічні, як-от: рута є символом очищення та відвернення злих духів; барвінок символізує цнотливість, життєву силу, є провісником весни; горох відіграє значну роль у звичаях, пов'язаних зі шлюбом; горох в українському фольклорі – символ сліз. Накож спостерігаємо кольорові означення: *зелений, синьо-жовтий, срібний*. Зелений колір – символ спокою, надії; синій – символ честі, вірності; жовтий – колір сонця, срібний колір є втіленням жіночності, символізує безтурботну радість і невинність. Промовиста семантика геометричної фігури кола як невід'ємного атрибута етносимволу *вінок*, адже коло – це символ нескінченності, досконалості, єдності. У текстах українських ігрових веснянок *вінок* символізує дівоче кохання, святість, цнотливість, молодість, дівування. Шанобливе ставлення до культурного символу *вінок* переконливо доводять зменшено-пестливі форми *віноньку, віночку*. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні символічних значень флоролексем в українських фольклорних текстах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Багнюк, А. (2009). *Символи українства: художньо-інформаційний довідник*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Булашев, Г. (2022). *Міфи України*. Київ: Центр учбової літератури.
- Войтович, В. М. (2005). *Українська міфологія*. Київ: Либідь.
- Воропай, О. (2009). *Звичай українського народу*. Київ: Школа.
- Жайворонок, В. В. (2010). *Етносимвольні асоціативні паралелі в українських народних піснях*. Мовознавство, 6, 23–31.
- Жайворонок, В. В. (2006). *Знаки української етнокультури : словник-довідник*. Київ: Довіра.
- Ігрові веснянки* (2005). / Упоряд., передмова і примітки Людмили Єфремової; за ред. Миколи Дмитренка. Київ: Видавець Микола Дмитренко.
- Словник символів культури України* (2002). / За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. Київ: Міленіум.
- Українська народна поетична творчість* (1968). Хрестоматія. Київ.
- Українські народні пісні* (2001). Харків: Фоліо, 249.
- Яковлева, О. В. (2014). *Обрядовий дискурс у системі національної лінгвоментальності: монографія*. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.

REFERENCES

- Bahniuk, A. (2009). *Symvoly ukrainstva. Khudozhno-informatsiyni dovidnyk [Ukrainian symbols. Artistic and informative guide]*. Ternopil: Navchalna knyha [in Ukrainian].
- Bulashev, H. (2022). *Mify Ukrainy [Myths of Ukraine]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- Voitovych, V.M. (2005). *Ukrainska mifolohiia [Ukrainian Mythology]*. Kyiv, Lybid [in Ukrainian].
- Voropai, O. (2009). *Zvychai ukrainskoho narodu [Customs of the Ukrainian people]*. Kyiv: Shkola [in Ukrainian].
- Zhaivoronok, V.V. (2010). *Etnosymvolni asotsiatyvni paraleli v ukrainskykh narodnykh pisniakh [Ethnosymbolic associative parallels in Ukrainian folk songs]*. *Movoznavstvo*, 6, pp. 23–31 [in Ukrainian].
- Zhaivoronok, V.V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury [Signs of Ukrainian Culture]*. *Slovyk-dovidnyk – Reference book*. Kyiv, Dovira [in Ukrainian].
- Ihrovi vesnianky [Game frackles]* (2005). Uporiad., peredmova i prymitky Liudmyly Yefremovoi. Za redaktsiieiu Mykoly Dmytrenka. Kyiv: Vydavets Mykola Dmytrenko [in Ukrainian].
- Slovyk symvoliv kultury Ukrainy [Dictionary of cultural symbols of Ukraine]*. (2002). Za zah. red. V.P. Kotsura, O.I. Potapenka, M.K. Dmytrenka. Kyiv, Milenium, pp. 260 [in Ukrainian].
- Ukrainska narodna poetychna tvorchist [Ukrainian folk poetic creativity]*. (1968). Khrestomatiiia. Kyiv [in Ukrainian].
- Ukrainski narodni pisni [Ukrainian folk songs]*. (2001). Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
- Yakovleva, O.V. (2014). *Obriadovi dyskurs u systemi natsionalnoi linhvomentalnosti [Ritual discourse in the system of national linguistic mentality]: monograph*. [in Ukrainian].

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

РІДНЕ СЛОВО В ЕТНОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ

Випуск 9

Головний редактор – *Віра Котович*

Верстка – *Оксана Молодецька*

Коректура – *Наталія Славогородська*

Підписано до друку 19.04.2024 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 3,95.
Зам. № 0624/417. Наклад 200 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

NATIVE WORD IN ETHNOCULTURAL DIMENSION

Issue 9

Chief Editor – *Vira Kotovych*

Technical Editor – *Oksana Molodetska*

Corrector – *Nataliia Slavohorodska*

Signed for publication 19.04.2024 p.
Format 60×84/8. Times New Roman Font.
Digital printing. Conventional printed sheet 3,95.
Order № 0624/417. Edition of 200 copies.

Publishing House “Helvetica”
65101, Odessa, 6/1, Inglezi St.
Phone +38 (095) 934 48 28
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Certificate of publishing entity
ДК № 7623 dated 22.06.2022.